

ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან

ტომი I

სტალინის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 1956

კორნელი კეკელიძე

XVII

ახალი ლიტერატურული წყაროები ლაშა გიორგის ისტორიისათვის¹

1

#283

იმ ლიტერატურულ კოლონიაში, რომელიც 1801 წლის ისტორიული აქტის შემდეგ, ფეხს იკიდებს რუსეთში, განსაკუთრებულ ყურადღებას ისტორიოგრაფია იპყრობს; თავისი საქმიანობის ერთ-ერთ მიზნად ეს კოლონია საქართველოს ისტორიის გაშუქებასაც ისახავს. ეს გამოწვეული იყო, სხვათა შორის, ეროვნული თავდაცვის საჭიროებითაც. ასეთი შრომებით ამ კოლონიას უნდოდა დაენახებინა შემოსული ძალისათვის, რომ ქართველები მდიდარი, მრავალსაუკუნოვანი ისტორიისა და კულტურის მატარებელი არიან, ამისათვის ისინი ღირსი არიან ახალი ცხოვრების პირობებში შესაფერისი ადგილისა და ყურადღებისა. მეორე მხრით, ამ კოლონიის მოღვაწენი გრძნობენ, რომ უცხო რუსიფიკატორული რეჟიმის ბატონობისას შესაძლებელია ქართველების გათქვეფა და გადნობა იმ უსაზღვრო ოკეანეში, რომელსაც «რუსეთის იმპერია» ეწოდებოდა. ამის ასაცილებლად საჭიროდ უცვნიათ მათში ეროვნული თვითშეგნების გაღვიძება და ეროვნული კულტურული ტრადიციების განმტკიცება.

ამ ნიადაგზე უნდა წარმოშობილიყო ისტორიული შრომები ბატონიშვილების დავითის, თეიმურაზის და ბაგრატისა². ამგვარ შრომათა რიცხვს განეკუთვნება

¹ უნივერ. შრომები, ტ. XVI, 1940.

² მხედველობაში გვაქვს «ნამდვილი ისტორია, აღწერილი მეფის გიორგის პირმშოს ძის დავითის მიერ», გამოცემული 1905 წ. მ. ჯანაშვილის მიერ, როგორც «მასალები საქართველოს ისტორიისათვის». მეორე ნაწილი ამ ისტორიისა (1819-1840 წწ.) დავითს არ შეიძლება ეკუთვნოდეს, ვინაიდან დავითი 1819 წ. გარდაიცვალა. ისიც კი საეჭვოა, რომ მას პირველი ნაწილი (1744-1819)

ბატონიშვილის იოანეს «ისტორია ქართლისა», რომელიც მოთავსებულია მის «კალმასობაში», როგორც ორგანული ნაწილი ამ ღირსშესანიშნავი ენციკლოპედიური შრომისა.

ეს «ისტორია» ცნობილი გახდა 1911 წლიდან, მას შემდეგ, რაც აღმოჩენილ

#284

იქნა გაგრძელება ზ. ჭიჭინაძის მიერ გამოცემული “კალმასობისა”³. მოთავსებულია ის საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერში H 2134, რომელიც 1923 წელს დაბრუნდა საქართველოში რუსეთიდან. ეს არის ავტოგრაფი, რომელიც ერთადერთ ცალად შენახულა, სხვა ცალი მისი არსად არ არსებულა, ვინაიდან, «კალმასობა» ამ შრომით იხურება, მისი შედგენის დროდ დაახლოებით 1825- 1828 წლები შეიძლება მივიჩნიოთ. სამშობლო ქვეყნის ისტორიას ავტორი იწყებს პრეისტორიული, — ნოესა და მისი შვილების, — დროიდან და მოჰყავს ის 1518 წლამდე, როდესაც საქართველოს შაჰ-ისმაილი შემოესია.

რას წარმოადგენს ეს შრომა? ზოგადად და ძირითადად ის არის ვახუშტის ისტორიის შესაფერისი ნაწილის თავისი სიტყვით გადმოცემა და გარდათხრობა. ავტორი კვალდაკვალ მისდევს ვახუშტის, მას დაუცავს ზუსტად როგორც არქიტექტონიკა ვახუშტის შრომისა, ისე მისი გეგმა, მეფობათა და მოთხრობათა თანმიმდევრობა, განსაკუთრებით კი ქრონოლოგიური თარიღები და გამოანგარიშებანი. ჯერ მას გადმოუცია ვახუშტის ისტორიის პირველი ნაწილი, სამეფოს გაყოფამდე, მერე მოგვითხრობს მისსავე “ქართლის ისტორიას”, რომელიც, როგორც ვთქვით, 1518 წლამდეა მოყვანილი. მას განზრახვა ჰქონია საქართველოს სხვა სამეფო-სამთავროების ისტორიაც გადმოეცა, ყოველ შემთხვევაში ერთს ადგილას ის შენიშნავს, რომ წერეთელთა შთამომავლობას «იმერეთის ისტორიაში» მოვიხსენებო, ხოლო ავ-გიორგისდროინდელი შფოთის მიზეზთა შესახებ ამბობს, რომ მათ “უეჭველესად მოვიხსენებ კახთა საკუთარსა ისტორიასა შინაო”.

ეკუთვნოდეს: ჯერ ერთი, აქ დავითზე ყველგან მესამე პირითაა ლაპარაკი, მეორე — დავითი იყო ვოლტერიანი, ურწმუნო და თავისუფლად მოაზროვნე კაცი. ეს ნაწილი კი, ისე, როგორც მეორე, სავსეა რელიგიური ელემენტებითა და ცრუმორწმუნეობით. თუ მხედველობაში გვექნება ზოგადი ხასიათი და სტილი, ორივე ნაწილი ერთს ავტორს უნდა ეკუთვნოდეს, ეს ავტორი არის ბაგრატ ბატონიშვილი, რომელიც თხზულებაში არაერთხელ ახსენებს თავის თავს. [ახალი გამოცემა ეკუთვნის თ. ლომოურს: დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია; ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, თბილისი 1941].

³ «კალმასობაში» მოთავსებული «საქართველოს ისტორიის» (და არა «ქართლის ისტორიის») ავტორს, იოანე ბატონიშვილს, ასახელებს ა. ხახანაშვილიც (Очерки III, 292-3), მაგრამ ეს ისტორია მას თვითონ არ უნახავს და არც შეეძლო ენახა, რადგანაც მისი შემცველი ხელნაწერი მის დროს ცნობილი არ იყო; ამით აიხსნება მისი განცხადება, რომ აღნიშნული შრომა შეიცავს ამბებს საქართველოს გაქრისტიანებიდან XVIII საუკუნის გასულამდე: ფარგლები იოანეს «ისტორიისა», როგორც დავინახეთ, ასეთი არაა.

იოანე რუსეთში ცხოვრობდა ისეთ წრეში, რომელიც რელიგიური კრძალულებით ეპყრობოდა საქართველოს წარსულს. იქ მყოფი ბატონიშვილები და დიდებულები, იქაური ქართული ინტელიგენცია, საუკეთესო დამცველნი და მატარებელნი იყვნენ ქართული ეროვნული და ისტორიული ტრადიციებისა. მათ წრეში საქართველოს სამეფოს მოგონება და ქართული ტრადიციები ჯერ კიდევ ცოცხალი და შეურყეველი იყო. ამ წრის მსოფლგაგება, რომელიც დამყარებული იყო XVII-XVIII საუკუნეების ქართველ მეცნიერთა და მწერალთა შრომებზე, აგრეთვე ცოცხალ გადმოცემებზე, ასაზრდოებდა იოანესაც. იმათ ის ეცნობოდა როგორც ცოცხალ საუბარში ქართველებთან, ისე ქართულ მატიაწეებში, ქრონიკებში, გეოგრაფიულსა და საისტორიო თხზულებებში, ყველაზე მეტად კი ვახუშტის შრომებში, რომელთაც გარკვეული მიმართულება და ხასიათი მისცეს იოანეს ისტორიოგრაფიულ მუშაობას, როგორც მეთოდის⁴, ისე შინაარსის მხრივ.

#285

მიუხედავად ამისა, იოანეს შრომა მაინც არ არის უბრალო განმეორება ვახუშტის ისტორიისა; მას ქართულ საისტორიო მწერლობაში საკუთარი, დამოუკიდებელი მნიშვნელობაც აქვს, და საკმაოდ შესამჩნევი.

პირველ ყოვლისა, იოანე ბატონიშვილს ვახუშტის მოთხრობა ალაგ-ალაგ ისეთი დეტალებით გაუვრცია, რომლებშიაც შემონახულია ტრადიციული, გადმოცემითი ცნობები ჩვენი წარსული ცხოვრებისა, ისეთი ცნობები, რომლებიც ყოფილ სამეფო ოჯახში იმ დროს ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, დღეს კი ჩვენთვის მკვდარი და დაკარგულია. თან ვახუშტის ისტორიიდან ამოღებულ ამბებს ის ხანდახან, თუმცა არც ისე ხშირად, ავსებს ვახტანგის მიერ რედაქტირებული «ქართლის ცხოვრებიდან» (ცნობილია, რომ ვახუშტი შემოკლებით გადმოგვცემს ვახტანგის შრომას); ამკობს მას საქართველოს ფეოდალურ გვაროვნობათა შესახებ ისტორიულ-გენეალოგიური ცნობებით, — იშვიათია ისეთი გვარი, რომელიც ამნაირი ცნობებით არ იყოს განმარტებული, — ძველი გეოგრაფიული ნომენკლატურის თანამედროვეზე გადმოტანით და ისეთი პირადი განცდებისა და რწმენის გამოთქმით, როგორიცაა, მაგალითისათვის, შენიშვნა: გიორგი ლაშა იყო

⁴ ვახუშტისა და იოანეს მეთოდის საილუსტრაციოდ საკმარისია მოვიყვანოთ ერთი მაგალითი. ულუ დავითის ისტორიაში იოანე გადმოგვცემს: “ლაშას ძე დავით იყო ტანად მაღალი, ლაშაზი მორფ-ნაკვობითა, მხარბეჭიანი, მხნე და მამაცი, და ამისათვის სახელსდევს პაპისა მისისა სახელი “სოსლან დავით”. “სოს” ითარგმნების ნამდის ხედ: ვინაიდან ნამძი არის თავიდან ბოლომდის სწორედ აღზრდილი და კარგი სანახავად, ამისთვის ტანადობასა მისსა მიაწერდიან “სოსლანსა”. ამნაირად სახელი “სოსლანი” იოანეს გამოჰყავს რუსული სიტყვიდან *сосна*. ვახუშტიც ხომ ამგვარი ეტიმოლოგიური მეთოდით ხელმძღვანელობდა, როდესაც, მაგალითისათვის, გეოგრაფიული სახელი “რანი” გამოჰყავდა რუსული სიტყვიდან *ранить*, “დვალებით” სიტყვისაგან *два* *лета* (მ.ჯანაშვილი, ვახუშტის გეოგრაფია, გვ. 179).

“თვითრჩეული, ვითარცა მოსდგამთ ბაგრატიონთა გუართა დანაჟებულება”, ანადა — ერისთავები “აწუხებდენ ხალხს, ვითარცა აწცა ესრეთ არიან ერისთავნი”. საყურადღებოა, რომ ავტორს არ სურს ბრმად მიჰყევოდეს ვახუშტის, ის მას ხშირად ეჭვის თვალთ უყურებს და ამიტომაც კრიტიკულად უდგება. სიტყვიერი გამოხატულება ამ კრიტიკული მიდგომისა მოცემულია ჯერ კიდევ «კალმასობის» იმ ნაწილში, რომელსაც ჩვეულებრივ «მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის» ეწოდება; აქ ნათქვამია: “ვახუშტი, ბუში ბაგრატიონთა, აღზარდა ვახტანგ მეფემან მოსკოვსა შინა და იყო კარგი მეცნიერი. ამან განავრცელა ქართლის ისტორია და აღწერა კარგად. აგრეთვე მეფეთა შთამომავლობანიცა. გარნა, ვინაითგან გამოძებულ იქმნა კახთა მეფეთაგან, ამისთვის ისტორიასა შინა, თვისსა მიერ ქმნილსა, შურითა მოუთხრობს საქმეთა მათთა, შეწევნითა ცხვირმოჭრილისა ორგულობასა ზედა მეფისა ამილახორის შვილისა⁵, და ამისათვის ძრახვენ ქართველნი და არაქმმარიტ ისტორიად რაცხვენ, ვინაითგან

#286

შურითა მეფეთა და მრავალთა თავადთა აუგნი დაწერა”⁶. საბუთიანია თუ არა ასეთი ბრალდება, ამის განხილვაში ახლა ჩვენ ვერ შევალთ, როგორც უნდა იყოს, ამ ბრალდებას იოანე «ქართლის ისტორიაშიც» იმეორებს. აი ზოგიერთი მაგალითი იოანეს კრიტიკისა.

1. «შემდგომად წლისა ქრისტეს აქეთ 314-სა მოვიდა წმიდა მოციქული ნინა იერუსალიმით სომხითს. ვახუშტი რომ სწერს იკვნეულებას; რომელ ნინოს დროს არ იყო კონსტანტინე დიდო, კონსტანტინემ მიიღო მეფობა ქრისტეს აქეთ 303, მოიქცა ქრისტიანედ 306-ში და ნიკიის კრებაც მოხდა 325-ში».

2. «შემდგომად სამისა წლისა (ვახტანგის დროს ეპისკოპოსად მიხაილის დასმისა) წარმოემართა სპარსთა მეფედ იეზდიგურ, ძე ბარამ-გურისა. ვახუშტის იეზდიგურის მაგიერ ხოსრო დაუწერია, მაგრამ ვახტანგის დროს იყო იეზდიგური, ხოლო კვალად ხოსრო წელსა ქრისტეს აქეთ 540-ში გამეფდა. ხოლო ხოსრო არა თუ სახელი არს, არამედ არაბულად ნიშნავს მეფესა და უპირველეს მთავარსა, და

⁵ ეს არის ალექსანდრე ამილახვრისშვილი, ძე სახლთუხუცესის დიმიტრი ამილახვრისშვილისა, რომელიც პაატა ბატონიშვილთან ერთად სულისჩამდგმელი იყო ირაკლის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულებისა. შეთქმულების აღმოჩენის შემდეგ ის ცხვირის მოჭრით დასაჯეს. ამის შემდეგ ის დაუკავშირდა ალექსანდრე ბაქარის ძეს, მაგრამ 1779 წელს რუსებმა დარუბანდში შეიპყრეს და ვიბორღის ციხეში ამოაყოფინეს თავი (მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, მ. ჯანაშვილის გამოცემა, გვ. 14, 26).

⁶ ძველი საქართველო, ტ. I, განყოფ. 3, გვ. 47. ეს ბრალდება ყველაზე ადრე ანტონ კათალიკოსმა წაუყენა ვახუშტის «წყობილსიტყვაობაში», სადაც ნათქვამია: ვახუშტიმ «მდურვა მიიღო სამართლიადრე, რამეთუ ვითმე მტერობოთნიცა თქმანი გამოჩნდეს წერილთა შინა მისთა მრავლადო».

ესრეთ იწოდა ხოსროდ იეზდიგურ, ესე იგი მეფე იეზდიგურ, ხოლო საკუთრად სახელით ითქმის ქეიხოსრო”.

3. ჯაფარ ამირ-მუმლმან «წარმოავლინა მხედრობითა დიდითა ამილბარი თვისი, ზედწოდებით ბულა, არამედ თათრული სახელი არს ნამდვილ ბულად».

4. შემდგომად არპასლანისა «დაჯდა ადგილსა მისსა სულთანს ხორასნისა ჯალაქუ. ვახუშტის დაუწერია სულთან ჯაქუ, არამედ სწორე სახელი ამისი არის ჯალაქუ».

5. დავით აღმაშენებლის მეფობაში «მოვიდა დაფარვით, დავრიშის სახით, მელიქშას შვილი ტანდან მელიქ სულთანს გამსტრობად ივერიისა და ხილვად მეფისა დავითისა, და ეგრეთვე ამავე სახედ ბერძენთა მეფე ალექსანდრე. თუმცა ვახუშტის დაუწერია ალექსანდრე, მეფე ბერძენთა, გარნა ალექსანდრე უწინ იყო ამა დავით მეფეზედ, ხოლო ამა რიცხვსა შინა იყო ბალდვონ იერუსალიმის მეფედ, რომელმანცა მრავალი ძლევა მიიღო სარაცინელთა ანუ არაბთა ზედა. და ესე ბალდვონ მოვიდა იდუმალ ქართლსა შინა. მოთხრობისამებრ სხვათა ისტორიათა. არამედ მე ალექსანდრე დავწერე, და ესეცა მოვიხსენე აქა».

6. «სულტანი ჩარა ასლანის ძე ნურაჰდარ. ჩარა ასლან ითარგმნების სპარსულისაგან «ლომ-სახიანი». ვახუშტის დაუწერია ნურქარდინ, გარნა ესე არ არს სახელი, არამედ ნურაჰდარ უნდა სახელად».

7. «იქორწინა რუსუდან მეფემან ტონდანშას შვილსა ზედა, რომელიცა იყო მძევლად მოყვანილი დროსა თამარ მეფისასა⁷. ვახუშტის ტურდულის

#287

ძე დაუწერია, რომელსა არა სცოდნია გუარი მისი. ესე ტონდანშა, რომელიც დავსწერეთ ზევით, ხორასნისა მეფისა ძე, მძევლად მოყვანილი დროსა თამარ მეფისასა, ესე იყო იგი, რომელსა ეწოდა ქართულად სახელი ნათლობისა დიმიტრი. ამან შეამკო ხატი ღვთისმშობელისა და დააწერინა სახელი თვისი და რუსუდან დედოფლისა; ხოლო ქართველნი უწოდდენ ხვარასანთ ტყვეთა მხსნელად».

8. «აღნიშნავს რა ალექსანდრე მეფის მიერ საქართველოს სამ სამეფოდ გაყოფის ფაქტს, იოანე ამბობს: მთელი საქართველო იტყვის აწ «ამ სამეფოს ასე სამად

⁷ ეს ამბავი თამარის ისტორიაში ასე გადმოუცია იოანეს: ტონდაშა ხვარასნელმა ზაქარია მხარგრძელს, მის მიერ ხვარასნის მორბევის შემდეგ, მძევლად მისცა შვილი თოხთამიშ, რომელიც თამარმა “მიიღო ესრეთ, ვითარცა მეფისა შვილთა შვენის, და უბოძა საბოძვარნი დიდ-დიდნი, მასაცა და თანამყოლელთა მისთა ერთა, და ადრეთვე არტანის და მისნი სოფლები მსახურებისათვის მისისა საჭიროებისათვისა. და რა იხილა ესეგვარი პატივი თოხთამიშ და განიხილა სჯული მართმადიდებელთა, ითხოა გულსმოდგინედ და ნათელილო კათალიკოზისაგან, და მას ზედა უმეტეს შეიყვარა თამარ მეფემან”.

განყოფასა. ხოლო ვახუშტი შურიტა კახთა მეფეთასა უარჰყოფს ზოგან და ზოგან კი დაამტკიცებს, და ამისათვის არა არს ბევრი მისგან დაწერილი სარწმუნო».

9. აგვიწერს რა საქმეთა მდგომარეობას საქართველოში ალექსანდრე მეფის (დიდის) შვილების დროს და კახეთში დიმიტრის ძის დავითის მეფობის ფაქტს, იოანე ამბობს: «ვახუშტის დაუწერია, რომ არ იყო გაყოფილი კახეთი ქართლისაგან და არცა მეფე იჯდაო, არამედ, თუმცა გაყოფილი იყო და მეფედაც იჯდა დავით შემდგომად მამისა თვისისა, გარნა ჯერეთ არ იყო კურთხეული მეფედ და იწოდებოდა მეფედ, რომელსა წერილნი მისნი აცხადებენ და ესრეთვე ევროპიელთა მეისტორიენი სწერენ გაყრასა კახთასა და მეფობასა დავითისასა. იხილე ძველთა მატიანეთა შინა».

ყველაზე მეტად საყურადღებოა ის ცნობები, რომელნიც, ვახუშტისაგან განსხვავებით, იოანეს შემოუტანია თავის შრომაში სხვადასხვა წერილობითი, ლიტერატურული წყაროებიდან, თვით ამ წყაროების დასახელებით. ჯერ ჩამოვთვალოთ უცხოური ისტორიანი თუ მეისტორიენი, რომელთაგან იოანეს ამოუწერია ცნობები უცხოელთა თუ ქართველთა შესახებ. ესენია: ბიბლია, როსტომიანი (ძალიან უხვადაა გამოყენებული), ნეტარი იერონიმე, იოსებ ფლავიოსი, იუსტინიანეს ისტორიკოსი, სახელი არაა ნაჩვენები (ასურეთის მეფის ნინის შესახებ), ღუნების (ჰუნების) ისტორია, ბერძენთა და ბიზანტიელთა ისტორია, ხრონოგრაფი და მატიანე, სომეხთა მეფის ისტორია, სომეხთა მეისტორიენი, ევროპიელთა ისტორია, ფრანციცული მეისტორიე, მეისტორიე ბარონ ლეტერნი, სპარსთა, მონღოლთა, თურქისტანის, ჯიდათელი (თემურლენგის შესახებ) ისტორია, არაბთა მეისტორიენი, ვიკენტი რომაელი, ნიკოლოზ მეისტორიე (ჩერქესთა ეპონიმის ჩარგუზის შესახებ), კონსტანტინე მაკედონელის მიერ აღწერილი ისტორია (ხუნზახისა და ავარიის შესახებ), ნემეცის ისტორიკოსი, ნიკოლოზ თესალონიკელის ისტორია, არქიმანდრიტი იოანიკე და სხვ. ჩვენთვის უფრო საყურადღებოა წმიდა ქართული, დღეს უმეტეს შემთხვევაში უცნობი წყაროები საქართველოს შესახებ. აი ეს წყაროები:

#288

1. «ძველნი მემატიანენი», ამ სახელით შეიძლება ავტორი გულისხმობდეს «ქართლის ცხოვრებაში» შეტანილ ქრონიკებს და მატიანეებს.

2. «ცხოვრება სამცხე-საათაბაგოსი» და «აღწერა სამცხე-საათაბაგოსი», ეს შეიძლება ვახუშტის ცნობილი შრომები იყოს.

3. «ცხოვრება ანტონ ჭყონდიდელ-გარეჯელისა» უცნობი ძეგლი.

4. «ოლთისელი ხუცის გიორგის აღწერილობა», საიდანაც ავტორს მოჰყავს დავით სოსლანის გენეალოგია. ისიც უცნობია.

5. იოსებ თელაველის წიგნი «წესნი მეფეთა აღწერილობისანი», საიდანაც ავტორი გვაცნობს მეტად საინტერესო ცერემონიას მეფეთა კორონაციის და გლოვა-დატირებისას.

6. იოსებ ახალციხელი მღვდლის «მოთხრობა» ქართლში «სადედოფლო» მამულების დაწესების შესახებ ბაგრატ IV-ის დროიდან.

7. «გუჯარი წყალობისა ბარათიანთად»; აქედან ამოღებულია მრავალი ცნობა მეფის ალექსანდრე დიდის შესახებ. ეს ალბათ ის გუჯარია, რომელსაც ვახუშტიც ასახელებს თავის წყაროთა შორის. უფრო მეტია ისეთი წყაროები, როგორც დავინახეთ, ლაშა გიორგის ისტორიაში.

ზემოჩამოთვლილი ქართულ-უცხოური წყაროებიდან ავტორს მოჰყავს ხშირად ვრცელი და საინტერესო ექსცერპტები და ისეთი ცნობები, რომელთაც პირველად ამ წყაროებით ვეცნობით. ამის საილუსტრაციოდ ჩვენ შევჩერდებით «ლაშა გიორგის ისტორიაზე», რომელიც შეადგენს წინამდებარე ჩვენი ექსკურსის სპეციალურ საგანს.

2

დღესდღეობით ცნობილია სამი რედაქცია ლაშა გიორგის ისტორიისა: პირველი მათგანი ამ რამდენიმე წლის წინათ აღმოაჩინა და გამოსცა პროფ. ი.ჯავახიშვილმა შემდეგი სათაურით: ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანე (გვ. 17-18, 1927 წ.). გიორგი ლაშას ისტორია ამ მეგლით შედგენილია გიორგის გარდაცვალებისა და რუსუდანის გამეფების წელს, ესე იგი 1223 წ.⁸. მეორე რედაქცია შემოუნახავს ე. წ. «ჟამთააღმწერელს» თავის თხზულებაში, რომელიც, როგორც გარკვეულია⁹, დაწერილია XIV საუკუნეში. მესამე რედაქცია, რომელიც წარმოადგენს პირველი ორი რედაქციის შერწყმა-შეერთების ცდას, ჩვენ გვაქვს “ქართლის ცხოვრების” ვახტანგისეულ რედაქციასა და ამაზე დამოკიდებულს ვახუშტის ისტორიაში; ამ მესამე რედაქციას დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვს და იმაზე არც შევჩერდებით.

პირველი ორი რედაქცია განსხვავდება ერთმანეთისაგან როგორც ფაქტობრივად,

#289

⁸ ლაშას მეფობის წინანაწილი ამ მატიანისა, ყოველ შემთხვევაში თამარის ისტორია, დაწერილია თამარის გარდაცვალებისა და გიორგის გამეფების წელს. ამას ადასტურებს შემდეგი სიტყვები, რომლებიც თამარის გარდაცვალების ამბებს მოჰყვება: «ჟამსა ჯეროვანსა დასვეს გიორგი, ძე მისი, მეფედ მასვე წელიწადსა, რომლისა წელნიცა მრავალ-ჟამეულ არიან და ცხოვრება მათი კეთილ-წარმართებულ აქა ცვალებადსა თანა და მერმესცა დაუსრულებელსა».

⁹ ი. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 195-6.

ისე იდეოლოგიურად. ფაქტობრივი მხრით: პირველმა რედაქციამ იცის მონღოლების ორჯერ შემოსევა და დამარცხება: ბალის წყალზე და ერთი წლის შემდეგ ბარდავის ჭალაში, მეორე რედაქციამ იცის მხოლოდ ერთი შემოსევა, რომელიც დამთავრდა საგიმის მდინარეზე ქართველების დამარცხებით. პირველი რედაქცია მოგვითხრობს, რომ რუსუდანს თხოულობდნენ ხლათის სულტანი და შარვანშა. ეს მოთხრობა მეორე რედაქციამ არ იცის. მეორე რედაქცია თავის მხრივ შეიცავს ვრცელ მოთხრობას განძელთა განდგომისა და აღმოსავლეთში ჩინგიზ-ხანის მეთაურობით მონღოლთა გამოჩენის შესახებ, რაც პირველმა რედაქციამ არ იცის.

ასევე თვალსაჩინოა იდეოლოგიური განსხვავება ამ ორ რედაქციას შორის; ეს განსხვავება ეხება ლაშა გიორგის ზნეობრივი ფიზიონომიის შეფასებას. პირველი რედაქცია ამ მხრივ ასე გვიხატავს გიორგის: „ვიტყოდით ქებასა მისსა წინაშე ყოველთა კაცთა, არა ვტყუოდეთ, არცა გურცხუნოდეს მეფედ დაჯდა ნერგი, კეთილი მოზარდი და ყუავილი, ყოველთა ფერთაგან შემკობილი, უმანკო გონებითა” (გვ. 19,5-6) და “მოყუარული ყოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, მთავართა მათითა პატივითა. მშვიდი და განურისხებელი ბუნებითა, მონისაცა ერთისა მათრახისა არა დამკვრელი” (გვ. 17-18). მეორე რედაქცია კი სულ სხვანაირად გვისურათებს მას, ის პირდაპირ გამანადგურებელ დახასიათებას იძლევა: «იყო ლაღი, ამპარტავანი, თავხედი, თვთბუნება, სახეობის მოყუარე, ღვინის მოყუარე, გემოთ-მოყუარე, სმასა და ჭამას შექცეული” (ჟამთააღმწერელი გვ. 547), ბილწი, მემრუშე, რომელმაც «არა ინება ქორწინება ცოლსა თანა შჯულიერსა, არამედ ხასად მოიყვანა ველისციხიდან ერთი ქალი (გვ. 545-6). თანამოსაკეთა და რინდთა გადაკიდებულმა, რომელთა კამპანიაში მან ცალი თვალიც კი დაკარგა. გიორგიმ განიშორა ვეზირნი დედისა თვისისანი და მათ მაგიერ დაიახლოვა “კაცნი უგუნურნი, მეფის კარსა ზედა ყოფისა არა ღირსნი” (გვ. 547). ჟამთააღმწერლის შეხედულებით, ეს იყო მიზეზი ყველა იმ უბედურებისა, რაც საქართველოს თავს დაატყდა მონღოლების შემოსევის სასიით. ამ შემოსევას ის უყურებს, როგორც ღვთისაგან სამაგიეროს მიზღვევას უკეთურებათათვის: “ამისათვის აღმოსცნდეს მიზეზნი ცოდვათა სიმრავლითა საქართველოდსა მოოჭრებისანიო” (გვ. 548).

ვის მხარეზეა ამ შემთხვევაში სიმართლე? “ჟამთააღმწერლის” დახასიათება შედეგი უნდა იყოს უფრო მისი მორალიზატორული ტენდენციისა და მისტიკურ-ასკეტიკური სულისკვეთებისა, ვიდრე სინამდვილის ანარეკლი, მით უმეტეს, რომ რამდენიმე გვერდით წინ ამ დახასიათებამდე მასაც კი წამოსცდენია უნებლიეთ, რომ გიორგი იყო “უხვი, არავისათვის მოშურნე, მლოცველი, მმარბველი, განმკითხველი და მოწყალე” (გვ. 543). ავტორი პირველი რედაქციისა, თანამედროვე გიორგის მეფობისა, უფრო სწორად უნდა გადმოგვცემდეს როგორც

ფაქტებს გიორგის მეფობისას, ისე მის ზნეობრივ პროფილს. მაგალითად, ფაქტების მხრივ გიორგის მეფობაში ორგანიზირებული შემოსევა მონღოლებისა დამოწმებულია თანამედროვე მუსლიმანთა მწერლის იბნ-ალ ათარის მიერ,

#290

რომლის ცნობით პირველად მონღოლები საქართველოში 1220 წელს შემოვიდნენ, ხოლო მეორედ ერთი წლის შემდეგ, 1221 წელს¹⁰. რაც შეეხება გიორგის ზნეობრივ ფიზიონომიას, პირველი რედაქციის დახასიათებას სავსებით უჭერს მხარს იოანე ბატონიშვილი, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, მის მიერ გამოყენებული წყაროები.

ახლა განვიხილოთ, რას იძლევა ახალს იოანეს «ისტორია» ლაშა გიორგისა და მისი მეფობის შესახებ. ჯერ შევხვით შრომის ფაქტობრივ მხარეს.

1. განდგომილ განძელთა მიერ ქალაქის კარებთან მისულ მეფეზე თავდასხმის ეპიზოდში «ჟამთააღმწერელი» გადმოგვცემს, რომ მეფის თანამხლებელნი ეუბნებოდნენ მას: «სიკუდილამდის ვილუაწოთ და დავდვათ თავი სასიკუდილოდ და არა ვარცხვინოთ პირველსა ომსა მეფობისა შენისასა» (გვ. 541). იოანეს “ისტორიით” კი მათ “მოახსენეს მეფეს: ვივლტოდეთ, მეფეო, უკუეთუ არა, შთავცვივნეთ კელსა შინა მტერთასა! მაშინ მეფემან უბრძანა: მე მამაცობისა თქუენისა მინდობილი წარმოველი აქა და აწ ვითა ვივლტოდეთ განძელთა ფეიქართაგან? და მყის ჳმა უყო და აღმოიწოდა ჳმალი და მიმართა განძელთა. მაშინ თანამხლებელთა მეფისათა იხილეს რა ესე, იგინიცა გულმოდგინედ ზედა დაესხნეს განძელთა მათ”.

2. იოანეს «ისტორიაში» მოყვანილია ვრცელი მოთხრობა სომეხ-ქართველთა სარწმუნოებრივი პაექრობის შესახებ გიორგის დროს, რაც ჩვენმა ისტორიამ არ იცის. «ასურეთის კერძო, ადგილსა შინა სომეხთასა, განითქვა ანბავი ესე, რომელ ქართველნი და სომეხნი ცილობდენ ჳემმარიტსა სარწმუნოებასა ზედა დროსა თამარ მეფისასა, რომელთაც დასამტკიცებლად სარწმუნოებისა შესწირეს ორთავე კერძოთა საღმრთო მსხვერპლი და წმიდა კრავი დაუგეს ძაღლთა. ხოლო სომეხთა შეწირული უკუე შთანთქა ძაღლმან მან და ქართველთა შეწირულისაგან განივლტო ძაღლი იგი. და ამას ზედა აქუნდათ მრავალი შუღლი და უბნობა. მაშინ დანიელ, ვართაპეტი ასურელი, კაცი ფიცხელი თვისსა ენასა ზედა სწავლული, აღსდგა და თანაწარმოიყვანა რაოდენიმე სამღვდელონი. მოვიდა ეკმიაწინს, მუნიდგან გამოეთხოა მუნებურს მწყემსთმთავარს და წარმოვიდა ტფილისსა, რომელიც იქადდა: მე ვაჩვენო სასწაული ქართველთაო! მოვიდა და დადგა ეკლესიასა სომეხთა სახლთა შინა. ხოლო რაოდენისამე დღისა შემდგომად სთხოა მეფესა მიღებად თვისი და მეფემანცა ინება და მიუწოდა თვისად. მეფემან მიიღო ჯეროვნისა პატივითა და გამოჳკითხა მოსვლისა მისისა მიზეზი. მაშინ ვართაპეტმან ჳკადრა მეფესა, რათა კვალად გამოსცადოს სასწაულნი მათნი. მაშინ მეფემან უბრძანა: ხვალე შემოკრბით ჩვენ თანა და მეცა მოუწოდო სამღვდელთა

¹⁰ დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე, ვახუშტის ისტორია, გვ. 222, შენ. 4.

ჩემთა და მაშინ იტყოდე, თუ რა გნებავს! ხოლო ხვალისი დღე შემოკრბენ ყოველნი სამღვდელონი ქართველთანი და სომეხთანი და დასხდენ ერთად მეფე და კათალიკოზი და სხვანი განრიგებით, და წინა დასხნეს დანიელ ვართაპეტი და სხვანი თანამზრახი მისნი. მაშინ ჰრქუა მეფემან: უფალო დანიელ, იტყოდე რა გნებავს! მაშინ დანიელ მიუგო: ჰი მეფეო, მნებავს მე, რათა კვალად შევსწიროთ

#291

მსხვერპლი და დაუგოთ წმიდა კრავი ძაღლთა, ვითარცა დროსა მეფისა თამარისასა, ამად რომელ, ჰგავს, ჩვენსა შემწირველსა ჰქონიეს მწიკვლი რამე და მისთვის მომხდარა საქმე იგი, და აწ გაცნობოთ ჭეშმარიტებაჲ. ამას ზედა ყოველთა სამღვდელოთა აღმოუტევეს ხმა თვისი, ვითარმედ: არა განვცადოთ ღმერთი! იგიცა კმასაყოფელ არს თქვენდა, რადცა შეგემთხვათ თქვენ. ხოლო კათალიკოზი იტყოდა: უკუეთუ მოიქცეთ ყოველნი აქმყოფნი სომეხნი, მე ვყო კვალად სიტყვისამებრ თქუენისა! ხოლო იგინი იტყოდეს: ჩვენიცა შეწირული ეგოს შეუხებელად, ინებეთ ესეო! მაშინ მეფემან: არა, მამაო, უკუეთუ მე მაშინ დავსწრებოდი, არამცა მექნევინებინა საქმე ესე, ვინაფთგან საშინელ და შემადრწუნებელ არს ესე; ხოლო უკუეთუ გნებავს, მოვიღოთ ორნი ჭურჭელნი და ვაკურთხოთ აიაზმა და მერე დავბეჭდოთ და დავსდგათ ეკლესიათა შინა და დავბეჭდოთ კარიცა ეკლესიისა და დაუდგინოთ მცველნი ქართველთა და სომეხთანი. შემდგომად ორმოცისა დღისა განვახვნეთ იგინი და ვიხილოთ: რომლისა ნაკურთხსა აეშვას მყრალი სუნი, იგი იქმნების შეცთომილ სარწმუნოებისაგან! ესე სიტყვა მეფისა ყოველთა მოიწონეს და დაამტკიცეს ესე. ხოლო ხვალისა დღე შემოკრბენ ყოველნივე და მოიღეს თვის-თვისნი ჭურჭელნი და ცალკერძო დადგნენ სომეხნი და ცალკერძო ქართველნი, და იწყეს აიაზმისა ხდა. ხოლო სომეხნი ჰმადლობდეს ხმამაღლა, ვითარცა მღვდელნი ბაალისნი, და მერე შთაასხეს მირონი, და დასრულდა კურთხევა. ორისავე კერძოდ: და დაბეჭდეს ორთავე ბეჭდითა აიაზმისა ჭურჭელნი იგი და შეიღეს ეკლესიად, დასდგეს ერთი მარცხნით კერძო და ერთი მარჯვნივ კერძო, და მერე დაკლიტნეს კარნი ეკლესიისანი და დაბეჭდეს იგიცა და დაუდგინეს მცველნი ქართველთა და სომეხთანი. შემდგომად ორმოცისა დღისა შემოკრბენ ყოველნივე და მივიდნენ ეკლესიად, განახვნეს კარნი საყდრისანი და წარმოიღეს აიაზმანი იგი და დასდგეს საშუალ მოედნისა. მოვიდნენ ყოველნი სამღვდელონი და საერონი, მეფე და კითალიკოზიცა, განიხილნეს ბეჭდები და მერე განხსნეს და აღმოიღეს ტაკუკითა წყალნი. მაშინ გგემებელთა სომეხთა და ქართველთა სამღვდელოთა და საეროთა აიაზმისაგან ქართველთასა იტყოდეს ვითარმედ არს გემოთი ვითარცა ახალი აღმოღებული წყაროდსა წყალი. ხოლო ოდეს აღმოივსეს სომეხთა აიაზმა, ვერვინ მიიტანა ცხვირთან, რომელ ჰყროდა იგი, ვითარცა დამდგარი გუბისა წყალი. და ესრეთ სირცხვილეულნი სომეხნი აყვედრიდეს ვართაპეტსა მას, ხოლო ქართველნი ადიდებდეს ღმერთსა სასწაულისა ამისთვის; და მერე მრავალნი

სომეხნი მოიქცნენ ქართველთა სარწმუნოებასა ზედა. ხოლო ვართაპეტი იგი კვალად წარმოდგა და აღიარებდა სჯულსა თვისსა და კვალად ითხოვდა სხვასა რასამე სასწაულსაცა. მაშინ მეფე განრისხნა და უბრძანა: ვინაფთგან ქრისტესა არა აღიარებ ორისა ბუნებითა და წმიდათა კრებათა მიერ დამტკიცებულსა სიმვოლოსა უარჰყოფ, ვითარ ძალგბძს სასწაულისა რაჲსამე ყოფა მოწაფესა ეგტჳხისა და დიოსკორესასა? მაშინ კადნიერად იტყოდა ვართაპეტი: არს სარწმუნოება სომეხთა ჭეშმარიტი და თვინიერ სარწმუნოებისა ამისა არვინცა სცხონდეს და არცა ვირწმუნო სარწმუნოება და სასწაული ეგე თქვენი!

292

ამასზედა გასწყრა მეფე და კათალიკოზი, კადნიერებასა ზედა მასსა, და მყისვე ბრძანა მეფემან განყრა მათი ტფილისთგან, რომელნიცა არა მიიყვანეს სახლად თვისსა, არამედ კრწანისამდის მიიყვანეს ქვევითად და მუნიდგან განუტევნეს მამულად თვისსა“.

3. იოანე გადმოგვცემს დაწვრილებით ლაშა გიორგის სამისიონერო მოგზაურობას ფშავ-ხევსურეთში, იქ ეკლესიებისა და ჯვრების აღმართვას. „ჟამთა ამათ შინა ადგილ-ადგილ იყო ფშაველთა შინა ქრისტიანობა, გარნა ვერა ეპყრათ რიგიან, ქურდობდენ და ესხათ ოროლი და სამ-სამი ცოლი და იქცეოდენ არაწმინდებით. მაშინ მეფე გიორგი წარვიდა ფშავს და წარიღო მოჭედილი ჯვარი და ნაწილი წმიდისა გიორგისა; მოეგებნენ ფშაველნი, მეფემან შეიწყნარნა კარგად და უჩვენა გზა ჭეშმარიტებისა და დაუდგინა მღვდელნიცა და ქადაგნიცა. ქმნა მცირე ეკლესია და დაასვენა მუნ ჯუარი იგი; და დაასვენა ნაწილიცა იგი და მიუბოძა ბავრაყი და აგრეთვე ხევსურეთსა შინაცა მიბრძანდა და მათცა მისცა ჯუარი და ბავრაყი, და იგინიცა მხიარულ იქმნეს და ნათელ იღეს. ხოლო ფშაველნი უწოდებენ ჯუარსა მას „ლაშარის ჯუარად“, ხოლო ხევსურნი „გუდანის ჯუარად“, და მოძმედ ბაგრაციონთა უწოდებენ „გიორგის და ჯუართა მათ ბაგრატონთა მოძმის ჯუარად“.

რაც შეეხება გიორგის მორალურ ფიზიონომიას, ის არც ისე ცუდი ყოფილა, როგორც „ჟამთააღმწერელს“ დაუსახავს, აქ სრულიად გაბათილებულია ის ბრალდებანი, რომელთაც გიორგის უყენებენ „ჟამთააღმწერლის“ დროიდან დაწყებული. საინტერესოა, რომ იოანე უჩვენებს ამ ბრალდებათა წყაროსაც. იმ სარწმუნოებრივი პაექრობის შემდეგ, რომელიც სომეხთა დამარცხებით დამთავრდა, იოანე შენიშნავს: „წარსულმან მან ვართაპეტმან მათმან დასწერა მრავალნი ძაგებანი მეფისანი და ამასთან სახეების დასხმა, და ამა წერილთგან სხვათაცა მეისტორიეთა სომეხთასა გამოწერეს სჯულისა მტერობისა გამო და დაწერეს მეფისა აუგი. ხოლო მობაძავმან მათმან ვახუშტიმ ბუშმან და სხუათაცა

დასწერეს მისისაგან აღწერილნი ქართველთა ძაგებანი და შეუდგნენ კვალთა მათთა მტერნი მეფისა და მამულისანი“.

იოანეს განსაკუთრებით ყურადღება მიუქცევია გიორგის ცხოვრებიდან ორი ფაქტისათვის: ცალი თვალის დაკარგვისა და ხასის მიყვანისათვის. ეს ბუნებრივიც არის: გიორგის ამორალობას ჩვეულებრივ ამ ორი ფაქტით ასაბუთებდნენ. მართლაც, „ჟამთააღმწერილი“ გადმოგვცემს შემდეგს: „შეიყუარნა თანამოჰასაკენი მსმურობითა და დედათა უწყესოთა თანააღრევითა და ესოდენ უსახურობათა მიიწია, რომელ ოდესმე მსმელი ფრიადისა ღვინისა, ტფილისს მყოფი, წარიყვანეს რინდთა თანა, რათა მუნ განიძღონ სიბილწე თვისი. ხოლო რინდნი, მუნ მეფისა მისლვისა არამგონებელნი და ღვინითა უცნობოქმნილი, ზედამოეტევნეს, მგუემელნი ძლიერად, ვიდრემდი ერთიც თუალი, მარჯუენე ხედვისაგან უხედვო ყვეს“ (გვ. 544). იოანეს „ისტორიაში“ კი ეს ამბავი ასეა გადმოცემული: განძელთა დამარცხების შემდეგ „იყო მეფე მშვიდობასა შინა, განცხრომასა და ნადირობასა, სწყალობდა თანაშემზრდილთა და ერთასაკოვანთა თავადთა ძეთა და მათის თხოვნითაცა აღუსრულებდა სათხოვართა სხუათა. და ამას ზედა არამცირედი შური აქუნდათ კარისკაცთა

#293

მეფისათა ყრმათა მათზედა და ამხილებდენ მეფესა. ხოლო დღესა ერთსა, ვითარცა არს ჩვეულება ბურთაობისა და ჩოგანისა თამაშობისა მოედანსა ზედა, ოდეს არბევდეს ცხენთა და ენებათ ბურთისა გატანა, მაშინ ბარათიანთაგანი ვინმე ჭაბუკი, კარგი ცხენოსანი, მეცადინეობდა გატანად ბურთისა. ხოლო მეფეცა მეცადინეობდა არა დანებებად, და ამასობასა შინა მოახვედრა ბარათაშვილმან მეფესა უცებად ჩოგანი იგი თვალსა შინა და დიდად განუტეხა, ესრეთ რომელ თითქმის თვე ერთი ძვილ-სადამე განუმთელეს მეფესა და ამის გამო მცირედ ხედვისაგან მოკლებულ იქმნა ცალის თვალითა, ხოლო მეფემან არცაღა თუ ერთი ურიგო სიტყუად ჰკადრა ყრმასა მას“. ამგვარი გაშუქება ამ ფაქტის სავესებით ახალია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

მეორე ფაქტი გიორგის ცხოვრებიდან — ეს ხასის მოყვანა და დასმა. იგივე „ჟამთააღმწერელი“ მოგვითხრობს: „მისრულმან კახეთს სოფელსა ერთსა, ველისციხეს, იხილა ქალი ფრიადქმნილი კეთილი და მყის აღტაცებულ იქმნა გულისთქუმათა მიერ და... მსწრაფლ თვსად მიიყვანა და შეიყუარა“ (გვ. 545); „არა ინება ქორწინება ცოლსა თანა შჯულიერსა, ამისთჳს შეკრებს კათალიკოზი, ეპისკოპოზნი და ვაზირნი და მოაქსენებდეს: არა ჯერ არს, რათა მწევალი გესვას და არა ცოლი... ხოლო მეფესა არა ენება, ამისთჳს წარგვარეს ქალი იგი და ქმარსავე

მისსა მისცეს, ხოლო არცა მაშინ ექორწინა მეუღლესა, არამედ ეგო უქორწინებულად” (გვ. 546).

ეს ეპიზოდი იოანეს “ისტორიაში” სულ სხვანაირად არის გადმოცემული, ისეთი დეტალებით, რაც ჩვენმა ისტორიამ არ იცის. აქ ნათქვამია: „ინება მეფემან ლაშა კახეთსა შინა წარსვლა და წარვიდა მცირისა უკუე კაციტა და მოვლო ადგილ-ადგილ კახეთისა ადგილნი და გამოიკითხა საქმენი მათნი; და ვისაცა მოხელეთა შეეწუხებინათ ვინმე უსამართლოდ, იგი მოხელენი განჰატიჟნა და ყოველთა აჩვენა კმაყოფილება. ხოლო ჟამსა ამას იყო დღესასწაულობა ჭერემისა ეკლესიისა, და მუნ მოილოცავდენ ერნი კახთანი. ინება მეფემანცა მუნ წასლვა სადღესასწაულოდ; ხოლო მისრულმან მეფემან მოილოცა წმიდა ესე ეკლესია და მერე იწყო ქვეითად სიარული ერთა შორის და ჭკრეტა განცხრომათა მათთა. ჟამსა ამას შინა იხილა ქალი ვინმე მშვენიერი, რომელიცა სთნა მეფესა და მშვენიერებამან მისმან მოიცო გული მეფისა, ვინაჲთგან მეფეცა იყო ჭაბუკი კაცი, და უბრძანა ერთსა თვისსა სანდოსა მსახურსა, რათა გამოიკითხოს საქმე მის ქალისა და ვისიშვილობა და ანუ უქორწინია ანუ არა. წარვიდა მსახური იგი და მეზობელთაგან გამოკითხა ვითარება ქალისა მის; ხოლო მეზობელთა აცნობეს, რომელ იგი ქალი და მშობელნი მისნი სცხოვრებენ ახაშენს სოფელსა შინა, და ესე ქალი არს ქალწულ და შვილი გაღარიბებულთა და ძველთა თავადთა კლდე-კარის ერისთავთა გუარისა მიწობლიძეთა მონათესავეთაგანნი, გარდმოცვივნულნი არშაკუნიანთა დროთავე შინა, და აწ გლეხად მცხოვრებნი, რომელთაცა გლეხთა აწ სთხოვს ამას ველისციხელი გლეხი კაცი შვილისა თვისისათვის სასძლოდ, ხოლო დედ-მამა ამა ქალისა არა მნებებლობენ; და აქუთ ჯერეთცა ლაპარაკი, და თვით იგი გლეხნი ამბობენ: ჩვენგან აქვს მიცემული ნიშანი ქალსა მას, ხოლო ჰკითხა კაცმან მან სახელი ქალისა მის და ჰრქუა: სუსანა ეწოდებისო.

#294

წარმოვიდა კაცი იგი ყოველივე აუწყა მეფესა. მაშინ მეფემან მოუწოდა მოძღუარსა თვისსა და აფუცა, რათა არავის უთხრას მღუდელმან მან საიდუმლო ესე მთელსა, და წარგზავნა მღუდელი იგი დედმამისა თანა მის ქალისა და ითხოვა ცოლად თვისად. ხოლო მათ ძნიად აღუჩნდათ საქმე ესე და სთქვეს: ჩვენ აწ თითქმის გლეხად შერაცხილნი [ვართ], და აწ ვითა ეგების მეფემან ჩვენმან გლეხთა ასული მიიყვანოს ცოლად თვისაო? გარნა მცნობმან ამისმან მეფემან კვალად გაგზავნა მღუდელი იგი და იძულებით წარმოიყვანა ქალი იგი და იღუმალ ყოველთა იკურთხა მოძღვრისა თვისისაგან გვირგვინი, გარნა დედოფლად არა აღმოაჩინა იგი, ამისთვის, რომელ მრავალთა დიდებულთა ნებაჲდით, რათა მეფისთვის მიეთხოვებინათ ასულნი ანუ დანი თვისნი, ვითარცა სუროდა იოანე მხარგრძელსა,

შალვა ახალციხელსა და ვარდანის ძესა. შემდგომად ამისა წარმოვიდა მეფე და დედოფალი სუსანა დაუტევა თიანეთს, და თვით მოვიდა ტფილისსა შინა, წელსა 1205. მცნობმან დამან მეფისამან რუსუდან ქორწინებასა ზედა მეფისასა იწყო განრისხება და შეურაცხყოფა თავისა თვისისა და ერთა დიდებულთა და დიდებულთა ცოლებისა, რომელიცა იტყოდა: ვითარ ეგების თამარ მეფისა ძესა ესვას ცოლად გლეხთა ასული და ვიყვნეთ ხელსა ქუეშე მისსა და ვხადოდით დედოფლად? და მაშინ შემოკრიბნა ყოველნი და თანახმად თვისად აღძრნა იგინი. და ეტყოდეს მეფესა დატევებად ცოლისა თვისისა. ხოლო მეფე იგი არარასა პასუხსა უგებდა დასა თვისსა და სხვათა დიდებულთა; ხოლო კვალად აიძულებდეს მეფესა, რათა დაუტეოს იგი და მოიყვანოს თვისად მეფეთა სქესთაგანი ვინმე. ხოლო მეფე ეტყოდა: მაცადეთ, ვყო სიტყვათამებრ თქვენთა!“.

მეტად საინტერესოა შემდეგი ბედი ამ ქალისა. შემდგომად ერთისა წლისა გიორგის ფშავ-ხევსურეთში სამისიონერო მოგზაურობიდან, გადმოგვცემს იოანე, „კვალად შეიქნა არეულობა მთასა მას შინა. მაშინ მიუწერა მეფემან დედოფალსა სუსანას, რათა გარდავიდეს და დაამშვიდოს იგინი. ხოლო დედოფალი უკვე წარვიდა, მოეგებნენ სრულიად ფშაველ-ხევსურნი და დიდისა პატივითა და სიხარულით მიიღეს, და ყოველნივე დამორჩილდენ ბრძანებასა მისსა. მაშინ მცნობმან მეფემან დამშვიდებისათვის მთიურთა ხალხთა ჯილდოდ უბოძა დედოფალს პირიქით ფშავისა სოფელი ერთი, რომელნიცა ინახევდენ დედოფლისა საჯოგე ულაყსა ცხენსა, ეს განუჩინა ხარკად დედოფალმან. ხოლო დედოფალმან დაჰყო მუნ ვიდრე სამი თვე და მრავლისა ქვევითად სიარულითა, ვინაფთჳან ვიწრო და კლდიანი ადგილები არს და ძნელად სასიარულო ცხენითა, გაცივდა ღამე დედოფალი ნაოფლი და შეიქმნა ძლიერად ავად, რომელ წარმოიღეს ხელისა სკამითა, და ვერარა არგო რა მკურნალმანც, და მთის ამოსავალს საშუალ ადგილს გარდაიცვალა დედოფალი იგი, რომელიც გარდმოვალს გზად ესე ბაჩალზედ თიანეთის მხარეს. სადაც დედოფალი ესე მიიცვალა, მუნ არს ცხრა ანუ ათერთმეტი ხე არყისა მდგომარე და ყოველწლივ ფშაველნი მივლენან მუნ, მიიყვანენ საკლავთა და ჰკლავენ და ისადილებენ მუნ, და გარდაიხდიან აღაჰსა, შესმენ ღვინოსა და ლუდსა და შეავედრებენ ღმერთს სულსა დედოფლისასა, რომელიცა აწ არს ესრეთცა¹¹, ხოლო

#295

¹¹ სიტყვებიდან-”სადაცა დედოფალი ესე მიიცვალა „სიტყვებამდე“-აწ არს ესრეთცა“ მოთავსებულია ავტორის მიერ შენიშვნაში.

აცნობეს ესე მეფესა, მეფე იქმნა დიდად მწუხარე და მივიდა თიანეთს და ბრძანა დამარხვა მისი ხარჭოჲს ეკლესიასა შინა 1207, აგვისტოს 20. ხოლო ყრმა იგი დავით წარმოიყვანა და მიაბარა დასა თვისსა რუსუდანს. შემდგომად ყოვლისა ევედრნენ დიდებულნი, რათა შეირთოს ცოლი მეფემან, გარნა არლა ინება და დაადგრა უცოლოდა”.

3

საიდან ამოიღო იოანემ ეს ცნობები, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, იოანე ბატონიშვილის “ისტორია” საინტერესოა არა მარტო ფაქტებით, არამედ წყაროების აღნიშვნითაც; კერძოდ ეს უნდა ითქვას ლაშა გიორგის ისტორიის შესახებ, აქაც აღნიშნულია წყაროები, რომელთა მომეტებული ნაწილი დღეს უცნობია.

გადმოგვცემს რა ამბავს იმის შესახებ, რომ ბარათაშვილმა მეფეს ჩოგნით თვალი დაუზიანაო, ისტორიკოსი შენიშნავს: “ვახუშტის შურითა, ვითარცა სხუანიც მრავალნი, უგინებიან თვისსა აღწერასა შინა, აგრეთვე მეფე ესე შეურაცხ უქმნია, ვითამცა ღამე სიარულში ცუდთა საქმეთა ზედა შემთხვეოდეს თვალისა გამოთხრაჲ. გარნა პატიოსანსა მას მღუდელმონაზონსა უფრორე დაეჯერება, ვიდრელა ამას, ვითარცა აქებს მეფისა ამის მოთმინებასა მღუდელმონაზონი გამრეკელისძე იოსებ წერილსა შინა თვისსა“. საინტერესოა, რომ იოანე კარგად იცნობდა „ჟამთააღმწერლის“ ისტორიას, მაშასადამე, იმას უნდა სცოდნოდა ისიც, რომ პირველი წყარო ამ ეპიზოდის სხვანაირი რედაქციისა, ყოველ შემთხვევაში ჩაწერილი სახით, არის „ჟამთააღმწერელი“ და არა ვახუშტი, მაგრამ თავი ვერ შეუკავებია და ჯოხი მაინც ვახუშტის გადაატეხა. ვინაა მის მიერ დასახელებული მღვდელმონაზონი იოსებ გამრეკელისძე, რომელსაც ეს ეპიზოდი, იოანეს რედაქციით, ჰქონია გადმოცემული, არ ვიცით. ზემოთ ჩვენ ვაჩვენეთ, რომ იოანე იოსების სახელით ორ ისტორიკოსს იცნობს: ახალციხელსა და თელაველს; შეიძლება იოსებ გამრეკელისძე იგივე იოსებ ახალციხელია, ყოველ შემთხვევაში ის ვერ იქნება იოსებ თელაველი. ამას მიემატება ესაჭიროება. მიემატება ესაჭიროება აგრეთვე იმასაც, იყო თუ არა იმ დროს ბარათაშვილთა გვარი, რომელიც დოკუმენტებით XV საუკუნიდან იხსენიება¹².

#296

¹² იოანე ბატონიშვილი ამ გვარის ისტორიას ვახტანგ გორგასლანის დროიდან იწყებს მისი წარმომადგენელი მას თითქოს აბაშეთიდან გამოუყვანია: “მოთხრობისაებრ ძველთა იტყვიან, რომელ აბაშეთს შინა ბარათამ ვინმე აბაშმან ძლიერად მსახურა ვახტანგს და თანაგამოჰყვა მუნ დედაწულითურთ თვისით... ვახტანგმა უბოძა მამული სომხითსა შინა და დასახლა მუნ. და აგრეთვე თავადობა, და მუნიდან ჩამოდიან ბარათიანნი”. ვახუშტის ცნობით, მათ თავიანთი თავი გამოჰყავთ ქაჩიბაძეთაგან (საქართველოს ისტორია, დ. ბაქრაძის რედაქციით. გვ. 18, შ. გვ. 13). მართლაც, ქაჩიბაძე ბარათა, რომლისაგან თითქოს შთამომავლობენ, მოხსენებულია 1428 წლის ახლო ხანებში (ქრონიკები II, 232). იოანეს ცნობით, ბარათიანთა გვარის იყო თვით ბანელი ეპისკოპოზი იოანე, რომელიც ვაჩე კარიჭისძესთან ერთად კონსტანტინეპოლს გადასახლდა ბაგრატ IV-ის გამეფებისას.

იოანე უჩვენებს წყაროს სომეხებთან მომხდარი პაექრობისასაც. „იხილე ესე ბაასი“, შენიშნავს ის თავისი შრომის აშიაზე, ძველთა მატთანეთა შინა და ბერძენისა ბენედიქტეს სიმვოლოს აღწერასა შინა, რომელმანცა დასწერა წელსა ქრისტეს 1218-სა, თუ მაშინდელის შურით სომეხნი ქართველთა ვითა ჰრყენიდიან“. რომელია ეს “ძველნი მატთანენი” ან ვისია ისინი, არაფერი ვიცით ამის შესახებ. ყოველ შემთხვევაში დღესდღეობით ცნობილ ქართულ მატთანეებს ვერ ვიგულისხმებთ, რადგანაც მათში ამ პაექრობის შესახებ არაფერია ნათქვამი, არც თუ სომეხური მატთანეები იცნობენ მას. უცნობია აგრეთვე ისტორიაში ბერძნის მწერალი ბენედიქტე და მის მიერ 1218 წელს დაწერილი “სიმვოლო”, სადაც ქართულ-სომეხთა სარწმუნოებრივი ურთიერთობის შესახებ ყოფილა ლაპარაკი. ამას მსგავს წყაროს იოანე უჩვენებს აგრეთვე იმ პაექრობის აღწერისას, რომელსაც ულუ დავითის დროს ჰქონია ადგილი. აქ ნათქვამია: „ამავე წელსა (1251) შინა შეკრბენ სომეხთა სამღუდელონი და იწყეს ორ ბუნებასა ზედა ქრისტესსა და ორსა ნებასა ზედა ბაასი და ცილობა, რომელ ერთსა ბუნებასა მხოლოდ დაამტკიცებდენ და ერთსა ნებასა და ერთსა მოქმედებასა, და სხუანიცა მრავალნი წვალეზანი აღმოაჩინეს და მარტო ღვინითა უპუროდ იტყოდენ ზიარებასა ერთსა და მერე თევზითა პირისა გახსნასა; და ჰყვეს დიდი აღრეულება ერთა შორის, გარნა ქართველთა სამღუდელთაგან იძლივნენ და მოთავენი მათნი და მეამბოხენი გარეკეს ტფილისიდან. რომელსაცა მოიხსენებენ მეისტორიენი ევროპიელთანი; ამას კვალად მოიხსენებს თვისსა სიმვოლოს შინა **ვიკენტი რომაელი**, მას ჟამისა შფოთისა ამა საქმისათვის“. ერთი შეხედვით შესაძლოა იფიქროს კაცმა, რომ ბენედიქტე ბერძენი, ავტორი „სიმვოლოსი“, არის იგივე ვიკენტი რომაელი და მისი „სიმვოლო“, მაგრამ ეს ორი პაექრობა, — ლაშა გიორგის და ულუ დავითის დროისა, — დიდად არის დაშორებული ერთიმეორეს, რომ მათი აღწერა ერთსა და იმავე პირს, თანამედროვეს, შესძლებოდა. თუმცა ეს ასეც რომ იყოს, არც ამ ვიკენტის რომაელის შესახებ ვიცით რა.

იოანე სხვა წყაროებსაც უჩვენებს ამ პაექრობისას, ესენია: ასურელი ვართაპეტი დანიელი და „სხუანი მეისტორიენი სომეხთანი“, აგრეთვე კათოლიკოზი ექვთიმე. არაფერი ვიცით ვართაპეტის დანიელის, მით უმეტეს „სომეხთა სხვა მეისტორიეთა“ შესახებ, რომელთაც ამ პაექრობის შესახებ ჰქონიათ ცნობები. აქ საძიებელია ისიც, თუ რას ნიშნავს „მოვიდა ეკმიაწინს, გამოეთხოვა მუნებურსა მწყემსმთავარსა“. თუ „მწყემსმთავრად კათოლიკოზია ნაგულისხმევი, აშკარა lapsus-თან გვაქვს საქმე, ვინაიდან ამ დროს სომხის კათოლიკოზები ჯერ ეკმიადინში არ მსხდარან; შეიძლება უბრალო ადგილობრივი მღვდელმთავარია ნაგულისხმევი. ვინაა კათოლიკოზი **ექვთიმე**? რომ ეს მოგონილი პიროვნება არაა, ჩანს ისეთი ნიშანდობლივი ჩვენებისაგან როგორიცაა

მისი თხზულება „წყობილ-ლექსობა“, რომლიდანაც იოანეს ციტატა მოჰყავს: „ჩვენგან ძლეული ტერტერა მეფესა ლანძღავს აუგად“. საქართველოს ისტორიაში ცნობილია რამდენიმე ექვთიმე კათოლიკოზი: ექვთიმე I ზარზმელი (დაახლ. 1047 - 1055 წ.) და ექვთიმე II (დაახლ. 1320-1340 წ.).

#297

არცერთი ამათგანი არაა „წყობილ-ლექსობის“ ავტორი ექვთიმე კათოლიკოზი. საქმე ისაა, რომ ეს ექვთიმე თითქოს თანამედროვე ყოფილა აღნიშნული პაექრობისა. „წყობილ-ლექსობაში“ ის ამბობს: „ჩვენგან ძლეული“, თვითონ მონაწილე ყოფილა ამ პაექრობისა; იმ ორ ექვთიმეზე კი ეს არ ითქმის. თუ მხედველობაში გვექნება ის გარემოება, რომ ჩვენ არ მოგვეპოვება სრული და ზუსტი სია მეცამეტე საუკუნის პირველი მეოთხედის კათოლიკოსებისა, შეუძლებელი არ იქნება, თუ ექვთიმეს სწორედ ამ დროის ერთ-ერთ, ამდენან უცნობ, კათოლიკოზად მივიჩნივთ. არავითარი კვალი არ ჩანს დღეს ექვთიმეს თხზულება „წყობილ-ლექსობისა“.

მეფის „სჯულიერი ქორწინების“ და არა „ხასის დასმის“ სიმართლეს იოანე ასე ადასტურებს: „კვალად ამტკიცებს სჯულიერსა ქორწინებასა მეფისასა კათალიკოზი ევთიმი, აგრეთვე მოძღვარი მეფისა გიორგი ხარჭოშელი, აგრეთვე დავით-საულიანშიაც მოიხსენებს ლაშას სჯულიერსა ცოლსა. აგრეთვე კათალიკოზი ანტონი იტყვის თვისსა „წყობილ-სიტყუასა“ შინა: ვახუშტიმ თუმცა ისტორია აღწერა ქართლისაო, არამედ დასწერა შურით ბევრი სიცრუვეო“. საბრალო ვახუშტი! იოანემ ამ შემთხვევაშიც ყალბი ცნობების წყაროდ ის გამოიყვანა, მხოლოდ ანტონ კათოლიკოზის ავტორიტეტზე დაყრდნობით, თუმცა მას უნდა სცოდნოდა, რომ პირველი წერილობითი წყარო მეფის მიერ „არა სჯულიერი“ ცოლის დასმისა არის „ჟამთააღმწერელი“ და არა ვახუშტი. ყოველ შემთხვევაში რა „შური“ და ანგარიშები უნდა ჰქონოდა ვახუშტის ლაშა გიორგის და სხვა, მისი დროიდან დამორებულ, მეფეთა მიმართ, რომ მათ შესახებ ინსინუაციები ეთხზა? მეფის „სჯულიერი ქორწინების“ მოწმე ყოფილა იგივე ზემოთ მოხსენებული ექვთიმე კათოლიკოზი და მოძღვარი მეფისა გიორგი ხარჭოშელი, რომელმაც ჯვარი დასწერა მას. ხარჭაშოს გუნბათიანსა და კეთილშენ ეკლესიას თიანეთში უჩვენებს ვახუშტიც თავის გეოგრაფიაში (გამოც. მ.ჯანაშვილისა, გვ. 137), აქ შემდეგში ისხდნენ ხარჭაშნელები. არც ამ გიორგი ხარჭაშოელის შესახებ მოგვეპოვება ცნობები. მეფის „სჯულიერი“ ცოლი მოხსენებული ყოფილა აგრეთვე „დავით-საულიანშიც. რა არის ეს „დავითსაულიანი“? უეჭველია, ეს ისეთი თხზულებაა, რომელსაც სახელწოდება მიუღია ებრაელთა მეფეების დავითისა და საულისაგან¹³. ასეთი თხზულება დღეს

¹³ ამას თითქოს ადასტურებს ზ. ჭიჭინაძის ცნობა ამ წიგნის შესახებ: „ამზავი მეფე დავითის და საულის შესახებო“ (ქართული მწერლობა XIII-XVI საუკუნეებში, გვ.2).

არსადა ჩანს, მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს ის ჯერ კიდევ არსებობდა; ყოველ შემთხვევაში 1810 წლის კატალოგში, რომელიც, როგორც დღეს ირკვევა, დავით რექტორს ეკუთვნის, ნათქვამია: „სულ-დავითიანის წიგნი დიდი, ოცი დასტა ქაღალდი უნდა, თუ გადაიწერა“¹⁴. ხელთ ჰქონია იგი, როგორც ვხედავთ, იოანე ბატონიშვილსაც, მაგრამ ამ საუკუნის ოცდაათიანი წლების მიწურულში ის უკვე საძიებელი გამხდარა. ამაში გვარწმუნებს პლ. იოსელიანის

#298

მიწერ-მოწერა აკად. მ. ბროსესთან: აი რას ვკითხულობთ აქ: „საულ-დავითიანი ძნელი საშოვნელი წიგნი ყოფილა აქა, ერთს ადგილას მიმასწავლეს და ეგების ვიშოვნო; ბატონიშვილთ პეტერბურღში უნდა აქუნდესთ „იგი“ (1838 წ. 12 მაისი); „საულ-დავითიანი“ ერთი იპოება თელავის ქალაქში და არ იძლევიან, ვეცდები, როგორმე ჩავიგდო ხელში“ (1838 წ. ივნისის 23). „საულ-დავითიანი“ მოვატანიწე თელავით და ფულიც გამივიდა მის მოტანაზედ. ის არის წიგნი სრულიად უქმი და უხმარი. რა სწერია? ისტორია დავით მეფისა და საულისა ანუ გადმოწერილი დაბადებიდან ორი წიგნი მეფეთა“ (1840 წ. ოქტომბრის 10)¹⁵. პლ. იოსელიანის მოსაზრება, რომ ეს წიგნი პეტერბურღში უნდა ჰქონდეთ ბატონიშვილებსო, გამართლებულია იოანე ბატონიშვილის ციტაციით. მაგრამ პ. იოსელიანი მართალი არ უნდა იყოს, როდესაც „საულ-დავითიანად“ „მეფეთა პირველსა და მეორე წიგნებს“ ბიბლიიდან თვლის; ბიბლიურ წიგნებში ლაშა გიორგის ცოლის შესახებ ლაპარაკი ვერ იქნებოდა. ეს რაღაც სხვა თხზულებაა, რომელიც უეჭვლად უნდა მოიძებნოს.

დასასრულს ორიოდ სიტყვა ფშავ-ხევსურეთში ლაშა გიორგის სამისიონერო საქმიანობისა¹⁶ და აქ მისი ცოლის, სუსანას, მოღვაწეობისა და გარდაცვალების შესახებ. ყველაფერი ის, რაც სუსანას შესახებაა აქ მოთხრობილი, ალბათ დამყარებულია ადგილობრივს თქმულება-გადმოცემებზე, რომელთა კვალი დღეს

¹⁴ А Цагарели, Сведения III, 266; დოც. ტ. რუხაძის მიერ მოწოდებული ცნობით, ამ თხზულების სათაური „დავით-საულიანი“ მოხსენებული ყოფილა ხელნაწერებში: საქართ. მუზეუმის A 1767 და ლენინგრადის აკადემიისაში H 65.

¹⁵ საქართ. მუზ. S 4797, ამონაწერი მომწოდა დოც. ს. ყუბანეიშვილმა.

¹⁶ იოანე თამარის სამისიონერო საქმესაც აგვიწერს ასე: „მოვლო თამარ მეფემან კავკასიის კერძონი და ბრძანა უმაღლესთა მთათა ზედა ეკლესიათა აღმართებად, ეკლესიანი აწცა მრავალ არიან ამა ზემო ხსენებულთა მთათა შინა და მუნ მცხოვრებნიც აღიარებენ თამარ მეფისაგან აღმენებასა და მერმე გელაქუნის მთის კერძო ახალციხემდინ, მუნცა ყოველთა მაღალთა ადგილთა ეკლესია და ბალი. ოსთა და ჩერქეზთა უმეტეს დამტკიცებისათვის, და აგრეთვე მუშკულეთს სვანეთსა შინა, რაჭის კერძოსა აღაშენა ეკლესია და მუნ დაასვენა ხატი ღვთისმშობლისა. მოოქვილი ძვირფასად, და მუნ დაჰმოვიდა თმა თვისი ნაწნავი, რომელსა იტყვიან ექვსსა მტკაველსა. და აწცა არს მუნ ეკლესიასა შინა. ხოლო სვანნი და გარემო მის მთის ერნი ესრეთ ესვენ ღვთისმშობელისა მას ხატსა, რომელ არა ძალუმთ ტყუილად დაფიცება ვისიმე მას ზედა. და უთუოდ აღიარებს დასაფიცებელი უკეთუ შეაგდონ რამე მისგან ნაქმარი უკუე საქმე, და ხადიან იგინიცა დედად ღვთისა ხატსა მას და ეგრეთვე ესვენ თმასა მას თამარისასა“.

უკვე აღარ ჩანს, ყოველ შემთხვევაში არსებულ ლიტერატურაში ვერ ვპოულობთ ვერაფერს ამის მსგავსს. ლაშა გიორგის შესახებ კი ფშავ-ხევსურეთში უამრავი გადმოცემა არსებობს. ჯერ კიდევ ვახუშტი ამბობდა თავის გეოგრაფიაში: „ფშავსა შინა არს ეკლესია მეფის ლაშასაგან აშენებული, რომელსა შინა არიან მრავალნი ხატნი და ჯუარნი ოქრო-ვეცხლისანი, ჭურჭელნი და წიგნნი, და უწოდებენ ლაშას ჯუარსა“¹⁷. ამ ცნობის გამომდინარე იოანეს ინტერპრეტაცია „ლაშარის ჯუარი“-სა. ასეთი გაგება ამ სახელისა ადგილობრივად გაბატონებულია. ვაჟა-ფშაველა „ლაშარის ჯუარის“ შესახებ წერდა: „ამ ადგილს წინათ ყოფილა აშენებული ლაშა გიორგისაგან ეკლესია წმიდის გიორგის სახელზე, რომლისათვისაც მშვენიერი

#299

ხატი წმიდის გიორგისა შეუწირავს. ხალხს ეს გარემოება დავიწყებია, შეწირული და შემწირველი გაუერთებია და კიდევაც გაუღმერთებია. მეორე გორაზე არის აშენებული თამარის სალოცავი, რომლის დღეობას „ღელეობა“ ეწოდება. როგორც ამ სალოცავს, ისე ლაშარის ჯვარს ერთად „მოდე-მოდმეს“ ეძახიან როგორც თამარი და გიორგი და-ძმად ჰყავთ წარმოდგენილი“¹⁸. ამ უკანასკნელ გადმოცემას ეხმაურება იოანეს ცნობა, რომ „გიორგის მოძმედ ბაგრატონთა უწოდებენ“ და მის მიერ შეწირული გუდანისა და ლაშარის ჯვარს — „ბაგრატონთა მოძმის ჯვარსო“¹⁹.

რა გვეთქმის იოანეს შრომაში, კერძოდ ლაშა გიორგის ისტორიაში, გამოყენებული წყაროების შესახებ?

აღნიშნული წყაროების კვალის მიგნება თავისთავად, მათი ღირებულებისაგან დამოუკიდებლივ, მეტად საგულისხმოა: ძველი ქართული ლიტერატურული მემკვიდრეობა ჯერ არც აღმოჩენილია სავსებით და არც გამოყენებული, კიდევ მოსალოდნელია ახალი მასალების და წყაროების აღმოჩენა, რაც ჩვენს წარმოდგენას ამათუიმ საგანზე არა მარტო შეავსებს, შესაძლოა შესცვლის კიდევაც ზოგ შემთხვევაში. საჭიროა ძიება, ძიება და კიდევ ძიება ამ მასალებისა და წყაროებისა. ამასთან დაკავშირებით, ყოველგვარი დასკვნებისას საჭიროა სიფრთხილე, ყოველ შემთხვევაში თავშეკავება კატეგორიული და უაპელაციო ტონისაგან.

¹⁷ მ. ჯანაშვილის გამოცემა, გვ. 139.

¹⁸ გაზ. „ივერია“, 1888 წ. N 174.

¹⁹ გუდანისა და ლაშარის ჯვარის შესახებ იხ. „Материалы по Археологии Кавказавых.. X, გვ. 13, 17, 53, 86, 134; ნ. ურბნელის აზრით, „ლაშარის ჯვარის“ დაკავშირება ლაშა გიორგის სახელთან შეცომაა, აქ ჩვენ გვაქვს, მისი სიტყვით, არა ლაშას (აქედან ვითომცდა ლაშარის) სახელი, არამედ ფშავ-ხევსურთა სამხედრო პრაქტიკით შექმნილი სახელწოდება „ლაშარის“ ჯვარი (ი ვ ე რ ი ა, 1888 წ. N 176). ეს, შეიძლება, ასეც იყოს, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო არაა.

მეორე — სანამ ლაშა გიორგის ისტორიაში გამოყენებული წყაროები აღმოჩენილი არაა, ძნელია მათი ღირებულების შესახებ საბოლოო დასკვნა გავაკეთოთ. ერთი კი შეიძლება ითქვას: ის გარემოება, რომ ლაშა გიორგის პიროვნების შეფასებაში ეს წყაროები, როგორც ზემოთაც იყო ნაჩვენები, სავსებით უჭერენ მხარს ლაშას თანამედროვე მემკვიდრეს, ჩვენ საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ამ წყაროებში იმდენად ფანტაზიისა და ხალხური შემოქმედების ანარეკლი არა გვაქვს, რამდენადაც სინამდვილისა და სიმართლის გამოძახილი და კვალი.

ასეთია ლაშა გიორგის ისტორია იოანე ბატონიშვილის შრომაში; ის დამახასიათებელია მთელი ამ შრომისა, ამიტომ ლაპარაკი ზედმეტია იმაზე, თუ რა მნიშვნელობა ექნებოდა ჩვენი ისტორიოგრაფიისათვის ამ შრომის გამოცემას²⁰.

²⁰ ტექსტი მისი გადმოწერილია და მზადდება გამოსაცემად („კალმასობის“ მესამე ტომად) პროფესორების კ. კეკელიძისა და ა. ბარამაძის მიერ.